

היבטים לשוניים בפרשת בא תשא

דקדוקי קריאה וטעמים בפרשת בא ובהפטרות ובראשון של בשלח

י א הַכְּבֹדֶתִי: הדל"ת בשוא נח. שְׁתִּי: הת"ו רפויה ומוטעמת
י ג לַעֲנֹת: הלמ"ד בצירי העי"ן קמוצה והנר"ן רפויה. לא לַעֲנֹת ולא לַעֲנֹת. שִׁלַּח: שי"ן פתוחה ולמ"ד דגושה ציווי פיעל, לא שִׁלַּח עבר קל
י ו וּמָלְאוּ: הלמ"ד בשוא נע', האל"ף צריכה להישמע, לא וּמְלוּ
י ט בְּנַעֲרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נִלְאָה בְּבִנֵּינוּ וּבְבָנֹתֵנוּ בְּצִאֲנֵנוּ וּבְבִקְרָנֵנוּ: שלושה מקרים בהם יש להקפיד על הפרדה בין תנועת השורק הסוגרת תיבה ופותחת את התיבה שלאחריה, בשלושתם טעמים משרתים מחברים ביניהם. כִּי חֲגֵה': טעם מרכא על תבת כִּי בלבד, אין לצרף לה את התיבה הבאה אחריה
י יא מִבְּקָשִׁים: הקו"ף רפויה ² ובשוא נח. וַיִּגְרֹשׁ: הטעם בגימ"ל מלעיל
י יב וַיַּעַל... וַיֹּאכֵל: וא"ו החיבור מנוקדת בשווא נע
י יג וְהָ: האל"ף של שם ה' אינה נשמעת, כאילו כתוב וְדָנִי
י יד לֹא-הָיָה כֵּן: טעם נסוג אחר לה"א הראשונה. יָהִיָּה-כֵּן: געיה ביו"ד הראשונה ודגש חזק בכ"ף מדין דחיק
י טז חֲטָאתִי: החי"ת בקמץ, הטי"ת רפויה ומוטעמת. י יז חֲטָאתִי: החית בפתח, הטי"ת דגושה הטעם בת"ו
י יז וְהִעֲתִירוּ: על אף הקושי, העי"ן בשווא נח וכן הדבר גם בהמשך עם שורש זה להטיותיו
י כא וַיְהִי חֲשֹׁךְ: הטעם נסוג לוי"ו המנוקדת בחיריק מלא. וַיִּמָּשׁ: הוא"ו בשווא נע לא בפתח, מלרע
י כג הָיָה אֹזֶר: טעם מרכא נסוג אחר לה"א הראשונה
י כד ב וַיִּשְׁאַלּוּ: וא"ו החיבור בשווא נע, לשון עתיד
י כו וְהִיתָה: מרכא בה"א כטעם משנה
י כז יַחֲרִץ-פֶּלֶל: געיה ביו"ד
י כח בַּחֲרִי-אַף: הבי"ת בקמץ גדול
י כט ג בַּעֲשֹׂר: העמדה קלה בבית להדגשת הסגול המורה על מיועד. וַיִּקְחוּ: וא"ו החיבור בשווא נע, לשון עתיד
י ל וּנְתַנּוּ: מרכא בנר"ן כטעם משנה. הַבְּתִים: דגש בת"ו ³ (אחד מן היוצאים מן הכלל), יש להטעים מעט את הבי"ת בגלל המונח על אף האי נוחות שבדבר
י לא וְכָכָה: הטעם בכ"ף הראשונה מלעיל. כדי למנוע טעות סומנה זרקא בכמה חומשים גם בכ"ף
י לב יד תַּחֲגֶה: החי"ת בקמץ חטוף (קטן)
י לו מִיִּשְׂרָאֵל: היר"ד בחיריק ודגש חזק, אין לקרוא מיִּישְׂרָאֵל
י לז לֹא-יַעֲשֶׂה ... יֹאכֵל: היר"ד בצירי וגעיה אחריו המורה על העמדה שלא יישמע 'יעשה' וישנה

¹ לא הוספה כאן געיה במ"ם, כיון שהמילים על ניקודיהן וטעמיהן לקוחות מתוכנת הכתר, ושם ממעטים בציון געיות כגון זו.

² יש קלדנים/ות "מחמירים" להוסיף דגשים גם במקומות מיותרים....

³ ברור שהדגש בת"ו אינו סוגר את ההברה במילה בְּתִים, כי הקמץ כאן הוא רחב! ואכמ"ל.

יב כא מִשְׁכּוֹ: למרות הגעיא במ"ם, השי"ן בשוא נח⁴

יב כב אֲשֶׁר-בִּסְף: מוטעם בסגול, הסמ"ך פתוחה. אֲשֶׁר בִּסְף: מוטעם באתנח, הסמך קמוצה

יב כז בְּנִגְפוֹ: הנו"ן בקמץ קטן, גימ"ל בשווא נח ופ"ה בדגש קל

יב לז מִרְעַמְסָס: רי"ש פתוחה והעי"ן בשוא נח

יב לט כִּי לֹא חָמַץ: תיבות כִּי ו- לֹא במונח, אין לקראתן כאילו הן מוקפות. לְהִתְמַהֵּמָה: כל אותיות הה"א מבוטאות. הה"א האמצעית, נקראת כמפיק בסוף מילה. הה"א האחרונה בפתח גנובה, (אל"ף בקרב האשכנזים, יו"ד לפי עדות המזרח), כלומר, הפתח לפני הה"א המופקת: אָה או יָה

יב מא יִצְאָו: מרכא ביו"ד כטעם משנה

יב מג-מה מט לֹא-יֵאכֹל בּוֹ: טעם נסוג אחור ליו"ד

יב מח וַעֲשֵׂה פֶסַח: טעם נסוג אחור לעי"ן

יג ה לָתֵת לָךְ: טעם נסוג אחור ללמ"ד

הפסרת בא ירמיה מו:

יג אֶל-יִרְמְיָהוּ: על אף המנהג הרווח לקרוא את המ"ם בחירק, יש לבטא שווא נע מתחת למ"ם והיו"ד

אחריה קמוצה⁵. לְבֹא: הלמ"ד בקמ"ץ. נְבוּכַדְרֶאצַּר: געיה בבית ובמלרע

יח בְּהָרִים: העמדה קלה בבית המנוקדת בסגול (ראה לעיל יב ג 'בעשור'). וְכִכְרֵמַל: על אף הקושי, הכ"ף הראשונה בשוא נח

יט לְשִׁמָּה: מלשון שממה, שי"ן בפתח ויש להקפיד על דגש חזק במ"ם, מלרע

כג כָּרְתוּ: הכ"ף בקמץ רחב והר"ש אחריה בשווא נע⁷. יַעֲרָה: העי"ן בשווא נח. רְבּוֹ: מילה זו היא מלרע בכל המקרא

כה הִנְנִי: על אף הקושי, נו"ן ראשונה בשווא נח, כן הדבר גם בהמשך פס' כז

ראשון של בשלח

יג יח : וַיֹּסֶב: במלרע

יג יט וְהֶעֱלִיתֶם: העמדה בה"א למנוע הבלעת העי"ן החטופה שלאחריה, וה-עליתם

יד ב וַיָּשְׁבוּ וַיַּחֲנוּ: וא"ו שוואית, לשון עתיד. נִכְחָו: הכ"ף בשוא נח⁸

יד ד וְאֶכְבְּדָה בַּפְּרָעָה: דגש קל בבית נותר במקומו מדין "אותיות צבوتות"⁹. וַיַּעֲשׂוּ-כֵן: סילוק (סוף

⁴ למרות שכך צריך לקרוא, אין תמימות דעים בדבר וישנם מקורות הטוענים שהשווא כאן הוא נע, אבל בכללים שאנו הולכים לפיהם, אפשר לקבוע שהשווא הוא נח.

⁵ בהגייה הקדומה של שווא נע הנהוגה אצל התימנים שוא נע לפני יו"ד נקראת כעין חטף חירק (!), אבל לא כמו החירק בקו"ף של חלקיהו או חזקיהו וכדומה שגורר אחריו יו"ד דגושה

⁶ בעוד במלכים ובשאר ספרים נקרא נְבוּכַדְרֶאצַּר בנ"ן, – בירמיה ע"פ רוב וביחזקאל נקרא נְבוּכַדְרֶאצַּר ברי"ש סגולה.

⁷ יש מחלוקת אם הכ"ף בקמץ חטוף והר"ש בשוא נח, או הכ"ף בקמץ רחב והר"ש בשוא נע. הרד"ק מכריע שהכ"ף בקמץ רחב וממילא השווא הוא נע. גם בתנ"ך ברויאר הוסיף געיא בכ"ף שאינה בכתב היד.

⁸ הבעיה היא למבטאים ח"ת ככ"ף רפויה נוצר כאן "שוא דומות". ואף על פי שהזכרנו כמה פעמים שהוא נח, מכל מקום רבים מתקשים לקוראו נח. נראה שכאן צריך להתאמץ לקרוא נכונה אם במבטא ח"ת גרונית כדון, אם בקריאת הכ"ף בשוא נח. ומה טוב בשניהם כאחד.

פסוק) ללא הכנת טיפחא (טרחא) לפניו. על הקורא להתכונן ולהתאמן, ולא לקרוא **וַיַּעֲשֵׂה** בטעם טיפחא

יד ו **וַיַּאֲסֹר**: האל"ף בשוא נח לא בחטף סגול

י יב דפי פרשת השבוע של בר-אילן בוא תשף

ד"ר יוסי פרץ המזכיר המדעי של מפעל מקראות גדולות 'הכתר'. לאחרונה יצא לאור ספרו: "לשון ומסורה" (בהוצאת מכללת "אורות ישראל"), אלקנה תשע"ט (575 עמודים).

המאמר מוקדש באהבה רבה לנכדו הבכור לרגל הגיעו לגיל מצוות. **נדב-אלחנן דיאמנט**, בנם של אביטל וארז, מקהילת "מעין רבקה", הדר-גנים, פ"ת.

מילים נרדפות כאמצעי להעשרת הלשון העברית

אוצר המילים המקראי מצומצם ביותר, כידוע, והוא עומד על כ-8,000 ערכים מילוניים בלבד. מאז תקופת המקרא ועד לימינו נוספו מילים רבות מאוד, ויעידו על כך המילונים העבריים המכילים אוצר מילים ההולך ותופח בהתמדה.

אמצעי המשמש מקור חשוב להעשרת הלשון העברית, ובו נעסוק בדברינו הבאים, הוא התופעה הקרויה: "בידול סגנוני או סמנטי" (בלעז: דיפרנציאציה). והיא אינה באה לידי ביטוי בתוספת ערכים למילון וביצירות חדשות, אלא בהבחנה שאנו מעניקים לצמדי מילים שכבר קיימות בלשון, ושבמקורן היו זהות או דומות במשמען.

נדגים את דברינו משני פסוקים בפרשתנו. במכת הברד נאמר: **"אֵת כָּל אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד (שמות י, יב), ומיד לאחר שני פסוקים נאמר: "וְאֵת כָּל... אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד (פס' טו)".** פעם **"השאייר"** ופעם **"הותיר"**.⁹

בלשון ימינו משמשות שתי המילים **"הותיר"** ו**"השאייר"** באותה המשמעות, אולם חל בהן בידול סגנוני-משלבי, דהיינו: בלשון המדוברת משמשת המילה **הַשְׁאִיר**, ואילו בלשון הספרותית הגבוהה משמשת המילה **הוֹתִיר**.

במרבית המקרים, לצד הבידול הסגנוני-משלבי, הלשון העברית נוטה להבחין בין זוגות נרדפים ולהעניק להם משמעויות שונות, וכך נוצר הבידול הסמנטי.

נדגים גם זאת מפרשתנו באמצעות המילה **"כיסא"**, בפסוק: **"וְיָמַת כָּל בָּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פְּרָעָה הַיֹּשֵׁב עַל כִּסֵּא (שמות יא, ח) אונקלוס מתרגם: כורסא. בעברית** בת-זמננו חל בידול סמנטי: השם העברי **כיסא** משמש לשם הכללי של הרהיט לישיבה, ואילו המילה הארמית **כורסא** שנתגלגלה ל-**כורסא**, משמשת כסוג מיוחד של כיסא בעל משענות לגב ולידיים, ועל פי רוב מרופד.

א"ה, פורתא לא דק. בחלק הארמי של דניאל מצאתי בשני מקומות (שני פסוקים). 1. ה כ: הַנְּחַת מִן-כְּרִסָּא מַלְכוּתָהּ וַיִּקְרָה הָעֶדְיוֹ מִנָּה: 2. ז ט: תָּהָּ הָיִית עַד דִּי כְרִסְנָן רִמְיוּ וְעֵתִיק יוֹמִיו יִתֵּב לְבוּשָׁה בְּתֵלַג תְּחָר וְשַׁעַר רֵאשָׁה פֻּעְמָר נָקָא כְּרִסְיָהּ שְׂבִיז דִּי-נֹר גְּלָלָהּ נֹר דָּלָק: בחיפוש במפעל הכתר של בר-אילן שורש כרס תרגום אונקלוס.

1. בראשית מא מ: אֵת תְּהִי מִמֶּנָּה עַל בֵּיתִי וְעַל מִמְרָד יִתָּזן כָּל עַמִּי לְחוּד כְּוִרְסִי מַלְכוּתָא הָדִין אִיהִי יָקִיר מִיָּנָד:

2. שמות יא ה: וַיָּמֹות כָּל בְּכֶרֶא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם מִבְּכֶרֶא דְּפִרְעָה דְּעֵתִיד לְמִתֵּב עַל כְּרִסִּי מַלְכוּתִיהָ

3. שמות יב כט: ...מִבְּכֶרֶא דְּפִרְעָה דְּעֵתִיד לְמִתֵּב עַל כְּרִסִּי מַלְכוּתִיהָ עַד בְּכֶרֶא דְּשִׁבְיָא ...

4. שמות יז טז: וְאָמַר בְּשִׁבּוּעָה אֲמִירָא דָּא מִן קֳדָם דְּחִילָא דְּשִׁכְנִיתִיהָ עַל כְּוִרְסִי יִקְרָא דְּעֵתִיד דְּיִתְּגַח קְרָבָא קֳדָם

ה' בְּדִבְתָּ עִמָּלַק לְשִׁיזְיוֹתָהוֹן מְדָרֵי עֲלָמָא:

⁹ שתי אותיות בגד"כפת ממוצא זהה והראשונה מביניהם מנוקדת בשווא, כלל זה אינו מתקיים בכל הצירופים. ויש לו תנאים נוספים.

¹⁰ השווה לדברי ישעיהו (א:ד): **"וְהָיָה הַנְּשֹׂאֵר בְּצִיּוֹן וְהַנּוֹתָר בִּירוּשָׁלַם קְדוֹשׁ וְאָמַר לוֹ"**.

5. שמות כד י': וַחֲזוּ יֵת יִקְרָא אֱלֹהָא דִּישְׂרָאֵל וּתְחֹזֶה פְּנֵי יִקְרָא פְּעוּבָד אֶבְנֵי טָבָא וּכְמַתְּוֵי שְׁמָא לְבְרִירו:

6. דברים יז יח: וַיְהִי כְּמִתְבָּיָה עַל פְּרִסִּי מִלְכוּתִיָּה וַיִּכְתֹּב לִיָּה יֵת פֶּרְשָׁנָא אֲוִרִיתָא הָדָא ..

המשך ד"ר יוסי פרץ נר"ו. מספרות חז"ל עולה, שיש דעות שונות בקרב חכמי התלמוד לכפילויות של המילים במקרא. יש שדרשו אותן לצורך הלכה או דרש וייחסו לכל אחת מהן משמעות שונה, ויש שטענו: "דיברה תורה שתי לשונות". גם מפרשי המקרא נחלקו בסוגיה זו, ורבים מהם השתמשו בביטויים, כגון: "כפל ענין במלות שונות", "הענין/הטעם כפול במלות שונות" וכדומה, ולעומתם, יש שפירשו אותן כמכוונות לעניינים שונים.¹¹

הבידולים בעברית בת זמננו

אחת הבעיות הקשות יותר, שנתקלו בהן מחז"י¹² הלשון העברית, הייתה מחסור חמור באוצר בסיסי של מילים להבעת מושגים נדרשים בחיי היום-יום. יש בידינו עדויות של סופרים הקובלים על מחסור במילים להבעת רעיונותיהם. למשל, המספר ברודס כתב לפני כ-130 שנה:

קצרה מאוד השפה העברית להביע בה את כל אשר ירחש לבבנו, שפה, אשר מלותיה ספורות ותיבותיה מועטות, ומאוד מאוד ירגיש את החסרון הזה האיש הכותב סיפורים בשפת עבר: הן מלה אחת תציין לנו לפעמים תכונה שלמה, והמלה הזאת או גם המושג הוא אין בשפה ההיא! על החשיבות שמייחס בן-ייהודה לעניין הבידול הסמנטי ניתן לעמוד מתוך תשובתו לשאלה שנשאל בעניין, וכך השיב:

בדבר גרביים ודרדסים באמת אין להכריע. השם גרביים הוא מלה ערבית, ודרדס נמצא בתלמוד, ושמות-נרדפים הם לדבר אחד. אך בכל מקום שיש לנו שני שמות למושג אחד, טוב שנסכים לחלק ביניהם באיזה דבר. לשני השמות הנזכרים נסכים גם אנו להשתמש בגרביים ללבוש הרגל שלם, המכסה העווק, ודרדס להמכסים רק כף הרגל.¹³

גם יוסף קלוזנר, בן דורו של בן-ייהודה, נדרש לנושא, והציע לנצל את המקורות ולאמץ את דרך הבידול הסמנטי כאמצעי להרחבת אוצר המילים העברי. על תפיסתו נוכל לעמוד מתוך הדוגמה שלהלן:¹⁴

בכתבי הקודש מצויות כעשרים מלות, שהן מסמנות את השם "קוק": נעצוק, נהלול, שמיר, שית, עקרב, קוק, סרב, סלון, ברקן, חדק, סרפד ועוד. ומה תפסיד לשונו אם נשאיר מלה אחת או שתיים להוראת קוק, ובעאר השמות נסמן צמחים ונטעים שונים, שהם דומים במראם או בטבעם לקוצים?

דרכים לבידול הסמנטי

להלן נמנה חמישה מקורות של מילים נרדפות שנוצלו לבידול הסמנטי ולהעשרת אוצר המילים העברי.¹⁵

1. מילים נרדפות במקרא

¹¹ ראו בהרחבה מאמרי "על המילים הנרדפות במקרא", בספר לשון ומסורה הנזכר לעיל, עמ' 78-57.

¹² א"ה. ובמדה רבה גם מ'מית.

¹³ א"ה. ציינו הרואות שדרדס המוזכר בירושלמי אינו בשימוש למלבוש, וגרב משמש בעיקר למכסה את כף הרגל, אולי כוונתו שדרדס הוא רק כף הרגל, וגרב החלק הרגל עד לשוק.

¹⁴ י' קלוזנר, הלשון העברית – לשון חיה, ירושלים תש"ט, עמ' 32.

¹⁵ ראו מאמרי: "דרכים לבידול הסמנטי", בתוך: לשון ומסורה, עמ' 137-167, ובו מנינו עשרים דרכים שונות.

עמית/רע: שתי המילים מופיעות במקרא כמתחלפות באותו הקשר. "נָפֵשׁ כִּי תִחָטֵּא וּמַעַלָּה מֵעַל בָּהּ" ... אִלּוּ עָשָׂק אֶת עַמִּיתוֹ (ויקרא ה, כא). בהמשך הכתוב מדבר על העושה של ה'רע' ולא של העמית: "לֹא תַעֲשֶׂק אֶת רֵעֶךָ" (וי יטג). בלשון ימינו "רע" הוא חבר (בלשון הגבוהה), ואילו "עמית" מציין חבר למקצוע, קולגה.

2. מילים עבריות ותרגומן הארמי

מבין הלשונות העתיקות שהשפיעו על הלשון העברית בולטת במיוחד הארמית, שונעתה בתקופת הבית השני ללשונו השנייה של עם ישראל. במילים רבות, ששימשו זה בצד זה באותה המשמעות, חל בידול סמנטי בעברית בת-זמנו, כגון: לרדת/לנחות: "וַיְהִי בַעֲתָהּ הָהוּא וַיֵּרֶד יְהוֹדָה (בראשית לח, א)", אונקלוס מתרגם "ונחת יהודה". בלשון ימינו משמש "ירד" העברי בהוראה רגילה – עבר ממקום גבוה למקום נמוך, ואילו הפועל הארמי 'נחת' נתייחד לתנועת הירידה של כלי טייס אל הקרקע. כן בצמד: לצחוק/לחייך: "וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ (בראשית יח, יב)", אונקלוס מתרגם: "וַתִּחַיֵּכֶת שָׂרָה". בלשון ימינו: "צחק" עניינו השמיע צחוק, הוציא מגרונו קולות של שמחה, ואילו "חייך" הארמי מציין הבעת פנים בלבד, ללא השמעת קול.

3. מילים מקראיות ומקבילותיהן בלשון מחזרים חז"ל

בתקופת חז"ל נתחדשו מילים רבות למילים מקראיות באותה המשמעות, וכך נוצרו מילים נרדפות. לימים חל בידול ביניהן, כגון (המילה הראשונה מקראית, והשנייה מדברי חז"ל): אהבה/חיבה; גבול/תחום; דורש/טובע; טובע/שוקע; ילד/תינוק; כלכלה/פרנסה; שופט/דיין.

מעניין במיוחד הצמד: ילד/תינוק. השם יָלַד שימש במקרא לתקופת גיל מהלידה ועד לגיל מאוחר, כגון: "וַתִּקַּח לוֹ תַבַּת גָּמָא... וַתִּשֶׂם בָּהּ אֶת הַיֵּלֶד" (שם בג), וכך גם מכונה יוסף, שהיה כבן שבע-עשרה שנה: "וַיֵּשֶׁב אֶל אָחִיו וַיֹּאמֶר הַיֵּלֶד אֵינְנוּ" (בר' לז:ל). בפי חז"ל מכונה אותה תקופת גיל בשם "תינוק", כגון: "תינוק בן שתיים עשרה שנה ויום אחד" (ברכות כד ע"א). בימינו חלה הבחנה ברורה ביניהן, וכיוצא בזה גם בין: שופט/דיין; כלכלה/פרנסה ועוד.

4. מילים עבריות ומקבילותיהן הלועזיות

אחת המטרות של מחיי הלשון העברית הייתה דחיקת המילים הלועזיות והמרתן בעבריות, וכך נוצרו מילים נרדפות. כגון: מונית/טקסי; יבוא¹⁶/אימפורט; מידע/אינפורמציה; שנאי/טרנספורמטור ועוד. לימים חל בידול סמנטי בחלק מהצמדים, ומילים ששימשו בעבר באותה המשמעות, משמשות היום במשמעויות שונות, כגון: תלמיד/סטודנט; מסעדה/קפטריה; מדיניות/פוליטיקה; תפיסה/קונספציה; חגיגה/פסטיבל ועוד. מעניין במיוחד הוא צמד המילים המיוחס לבן-יהודה: אוניברסיטה/מכללה. בן-יהודה הציע את המילה "מכללה" כחלופה לאוניברסיטה, ולא שיער כי לימים ייווצר בידול סמנטי ביניהן, ואנו נזדקק להבדל שבין שני סוגי המוסדות.

5. צורת הבינוני של בניין הפעיל

הצורה הרווחת היום בלשונו היא הצורה במשקל ~~מִקְבִּילָה~~ [מִפְעִילָה]¹⁷, כגון: מְכַרְזֶה; מְפַקֵּדָה; מְזַכֵּרָה. מלבד צורה זו שימשה במקורות הקדומים גם הצורה המקבילה במשקל ~~מִקְבִּילָה~~ [מִפְעִילָה], כגון: "כל העוסק בתורה מבפנים – תורתו מְכַרְזֶת עליו מבחוק" (מועד קטן טז ע"ב); "אמרה לו חי אדוני המלך אני מְפַקֵּדָת אותך על בני" (עוה"ר [וילנא] פרשה א); "מדה טובה מרובה דין הוא שתהא מְזַכֵּרָת זכות" (ספרי במדבר ח).

¹⁶ א"ה. במלה 'יבוא' הוספה באופן מלאכותי יו"ד שאינה מהשורש כדי להקביל אותה לאחותה, 'יצוא'.

¹⁷ א"ה. מאוס ביותר לדבר על משקל 'קטל' זה מתאים לאומות העולם אשר חיים על חרבם.

בתחילה שימשו שתי הצורות כשוות לכל דבר, אבל בלשון ימינו חל בהן בידול סמנטי, ולכל אחת מהן הוענקה משמעות שונה. כך נוצר מצב שלצד השם מְזַכֵּר (secretary), משמש שם העצם מְזַכֵּר במשמעות חדשה = דבר-מה שהואדם שומר לזיכרון (souvenir). האקדמיה ללשון העברית העכילה לנצל צורות אלה לבידול סמנטי, וכך התעשרה לשונו בזוגות מילים כמו: מדפיסה/מדפסת; משחיה/משחזת; משחיתה/משחתת; מכפילה/מכפלת; מגדילה/(מזככית) מגדלת; מצמידה/מצמדת (=טבעת המחברת שני צינורות); משחילה/משחלת¹⁸ (=מכשיר להשחלת החוט בקוף המחט); מלחיצה/מלחצת (=הכלי העשוי בצורת כ שבו נלחצים שני גופים לשם הידוקם או הדבקתם זה לזה) ועוד. ע"כ ד"ר יוסי פרץ.

א"ה. דרכי במאמרים שמובאים בהם דברי מרשיעי ברית להמנע מלהעתיקם. כאן הבאתי מדברי אב"י ועוד, אבל לא הבאתי מדברי אחד מאויבי התורה ושומריה הידוע לדראון עולם. המעוניין במאמר המקורי יכול לעיין באתר של אוניברסיטת בר-אילן.

יא ז לא יחרץ פֶּלֶב לְשֹׁנוֹ ר' יהודה גנוט אחד תרגום ת"א לא ינזק כלבא בלישניה (למנבח) [למנבח¹⁹]. תרגום: לא יזיק כלב בלשונו לנבוה²⁰. וכתב רש"י "לא יחרץ, אומר אני שהוא לשון 'שנון', לא ישנון, וכן לא יחרץ לבני ישראל לאיש את לשנו (יהושע י, כא) - לא שנון, וכו' הנה שמתיד למורג חרוץ חדש בעל פִּיפּוּת, תְּדוּשׁ הָרִים וְתִדְק, וגְּבֻעוֹת כְּמִץ תְּשִׁים (ישעיהו מא טו) וכו' ע"כ¹³].

האם יש קשר בין פירוש רש"י לאונקלוס? או: האם יש סתירה ביניהם? ומהו לשון 'חרץ' לאונקלוס?

לפי פשוטו אונקלוס מפרש תיבת 'חרץ' מלשון 'נזק', ולפי"ז הוסיף מדיליה תיבת 'למבח', כדי לבאר איך יזיק הכלב בלשונו. וביארו המפרשים (נתינה לגר ועוד) שהוא ע"פ מה דא' בגמ' (שבת סג: ב"ק פב.) ההיא איתתא דעיילא לההוא ביתא למיפא, נבח בה כלבא וכו' אמר לה מרי דביתא, לא תידחלי דשקילי ניביה ושקילין טופריה וכו' כבר נד וולד ע"ש [א"ה. אשה נכנסה לבית לאפות, והכלב נבח בה... בעל הבית אמר לה אל תפחדי כי ניטלו שיניו, האשה השיבה שכבר מאוחר מדי, הוולד נד ועתיד להיות נפל], הרי שבנביחה עצמה אפשר כבר להזיק, אמנם צ"ב טובא לפירוש זה איך ייעשה נזק חריצי-חיתוכי בלשון?

ויש שביארו להיפך (ר' פרשגן מכמה מפ') כי יחרץ הוא חידוד הלשון והכנה לנביחה מעין "צחצוח חרבות" לקראת קרב ולפי"ז מתעלם אונקלוס מהתיבה עצמה ומפרש הענין 'לא יכין עצמו הכלב לנבוה ולהזיק', ויש שהניחו בצ"ע למה הוצרכה התורה להדגיש את ההכנה לנביחה ולא את הנביחה עצמה].

וה'פרשגן' כתב שדרך התרגום להוסיף פעלים כדי להשלים הענין כמו למשל בפרשתן (י יב) נְטָה יָדָהּ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאַרְבָּעָה ת"א וַיִּתֵּי גֹבָא, כן הוסיף כאן את

¹⁸ א"ה. כמדומה בלשון חז"ל משמע הפועל הזה הוא הוצאה ולא הכנסה. למשל כי מן חֲמִים מְשִׁיתָהוּ (שמות ב, י) מתורגם שְׁחַלְתִּיהָ. כן גם בלשון חז"ל בבלי ברכות ח א נשיקה דמיא כמשחל בניתא מחלבא. לא בדקתי, יתכן שיש גם בלשון הכנסה.

¹⁹ כן הגי' בכת"י ובתאג' ובכל הספרים המדויקים.

²⁰ הני' הנוספת הוא בלשון ארמית כמו וּמְלָכָא לֹא לְהוּא נֶזֶק (דטאל ה, ג) וכן תרגם המתרגם ביהושע לא הוה נזקא, וכן ארבעה אבות נזיקין כמו מזיקים או הזיקות, ר' תשבי בערכו. א"ה. לא ידענא מאי קאמר. הפועל נבח הוא מקראי צִפּוֹ עוֹרִים פֶּלֶס לֹא יָדְעוּ פֶּלֶס פְּלָבִים אֱלִמִּים לֹא יוֹכְלוּ לְנַפֵּחַ הַזִּים שְ�כָבִים אֲחֵבִי לָנוּס (ישעיהו נב, י). גם נזק הוא מקראי בְּנִזָּק חֲמִלָה (אסתר ז, ד). אבל נכון הוא שבארמית יש נטייה להוסיף נו"ן לפני השורש.

'לא ינזק ... למבח', כלומר, לא יזיק בנביחתו וכו', אך גם לפי פירוש זה, אין לנו פירוש מילולי לתיבת 'חרץ' לפי דעת אונקלוס (וישנם פירושים נוספים ב'פרשגן' ואכ"מ).

לפי כל פירושים אלו נראה שרש"י התעלם מפירושו של אונקלוס ואילו אונקלוס לא נחית לפרש תיבת 'חרץ', בר מן דין קשה להלום את פירוש רש"י שהוא לשון דיבור שנון, אם אכן ניתן לפרשו על בני אדם שמדברים דיבורים חריפים, מה שייכותם לנביחת כלב (ויתכן שהוא לשון מושאל ר' בהערה).

אמנם לאחר העיון וליבון הענינים עם כאמו"ר שליט"א²¹, יגענו והונח לנו. וי"ל דלעולם רש"י אחד עם תרגום אונקלוס בזה ושניהם לדבר אחד נתכוונו, כי גם בקול הכלב ישנם מיני נביחות שונים, ובא הכתוב לומר שנביחות בעלמא, שהן חלולות ועמומות, אין כל פחד מהן ולא היה צריך הפסוק לשבח בהן, אלא שהנביחות העזות החדות המשמשות כאזהרה לקראת תקיפה, המחרידים לב שומעיהם ועלולים להזיק, הן הן הנביחות שלא ישמעו, ובזה יתפרש הפסוק לפי אונקלוס דְּבַר דְּבַר עַל אֶפְנֵי (משלי כה, יא)²² ולכל בני ישראל לא יחרץ-לא יחתוך הדיבור ולא יחדד הכלב בקולו, את לשונו בנביחתו ויצדד אמו"ר שליט"א שיתכן לומר לפ"ז שהחידוד עצמו הוא ענין של נזק, כלומר, חיתוך ודקירה, וכדו'.

ומצאתי לאחד מרבתינו הראשונים שעמד על כך בפירושו וז"ל רבנו מנחם (מובא בחומש אוצר הראשונים) "עיקר מלת חרץ הוא לשון הפסקה [א.ה. ר"ל חיתוך ופיסוק], בין לענין דבור בין לענין פועל בין לענין מפעל. לענין דבור, כגון לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו כלומר לא פסק איש מישראל רעה על עצמם כמקללים את יומם על אידם כלומר לא יפסיק הכלב נבוחו מפיו לא לאיש מישראל ולא לבהמה וכן תנינן פה מחתך לשון גומר אלמא אין חרץ אלא לשון הפסקה. אלא ששני התרגומים הדבירו [א.ה. ביטאו ופירשו] שני החריצות [א.ה. את שני הפעמים המוזכר בהם חרץ] בלשון היזק לא יחרץ כלב לשונו, תרגם אונקלוס לא ינזק כלבא בלישנא למנבח, לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו, תרגם יונתן בן עוזיאל לא הוי נזקא לבני ישראל לאזקא גבר ית נפשיה, אפס כי דרך הפשט מדביר את כולם על אופן הפסקה כשדרשונו כמו כָּלָה וְנִחְרְצָה (ישעיהו י, כג ועוד בישע' ובדניאל), עכ"ל. ולדבריו אין החרץ לשון דיבור בעלמא אלא דיבור חתוך וקצוב, ואם כי אינו מפרש כנ"ל, מ"מ קרובים דבריו לדברינו ומצמצמים המרחק בין הפירושים.

יב א חֲדָשׁ תְּהֵא לָכֶם רֹאשׁ חֲדָשִׁים ת"א ירחא הדין לכו. לאפוקי מפירוש המכילתא שמביא רש"י ועוד מפרשים ש'חודש' היינו 'ראש חדש', וכן גם נקרא בכתובים (מלכים ב ד כג, יחזקאל מו א ועוד), כאן משמע ליה לאונקלוס שהכוונה לחודש כולו, וכמש"כ רש"י "ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, על חדש ניסן אמר לו, זה יהיה ראש לסדר מנין החדשים, שיהא אייר קרוי שני, סיון שלישי" אמנם ק"ק כפל הלשון החודש הזה לכם וגו' ראשון הוא לכם, ואולי הכונה שלבד מהמנין לחדשים יחול מחודש זה המנין למועדים לר"ש ריש מס' ר"ה דבעי ג' רגלים כסדרן לענין בל תאחר.

²¹ הידוע ר' מרדכי גנוט נר"ו עורך לוח דבר בעתו, בעל ידיעות מקיפות ועצומות בתחומים רבים.

²² א"ה הוספתי מקור מהמקרא, כי רבים נתקלים בבטוי הזה, ואינם יודעים שזה לישנא דקרא, גם ראיתי מישהו כותב 'דבר דיבור....' ודי בזיון.

יב ו' לְמִשְׁמֶרֶת ת"א למטרא. וכן להלן (טז לג) גבי צנצנת המן וכן פרש"י שם לגניזה, ופירשו הרשב"ם ואוה"ח הק' שהיה הפסח "צריך שמירה כדין הקדשים", וזה לכאור' דלא כפרש"י כאן מלשון ביקור ממומין, ואף שבאמת הדין כן כדאי' בש"ס [א"ה. מלה שגורה אבל לא רצויה. הורחה ולידתה של מלה זו בצנזורה האכזרית. עדיף בהרבה לומר **תלמוד!**] (פסחים צו.) צ"ע מניין למד רש"י כן מלשון משמרת.

ז ועל המשקוף ת"א ועל שקפא. כתב רש"י שהוא מל' חבטה ומביא ראיה שבכמה דוכתי קורא התרגום לחבטה, שקפא. ותמה הרשב"ם "והמפרש לשון שקיפה וחבטת דלת, צריך למצוא לו חבר בתורה ובנביאים ובכתובים **בלשון עברי**", ומפרש משקוף מלשון הבטה, כמו וַיִּשְׁקֹף אֲבִימֶלֶךְ (בראשית כו, ח), בְּעֵד הַחֲלוֹן נִשְׁקָפָה (שופטים ה, כח) וכדו'. וצ"ל שרש"י מצא לו כאן חבר נאמן והוא אונקלוס עצמו שבכל מקום מפרש חבטה בלשון שקיפא, וכאן גם כן מפרש בלשון שקיפא, על כרחך שאונקלוס הבין שהמשקוף כאן יתפרש בלשון ארמי, ולא עברי, ואין צריך למצוא למשקוף עוד חברים עבריים, ואין זו המילה היחידה כלל שמתפרש לאונקלוס בלשון ארמי, ובעז"ה לכשיתאפשר נערוך רשימה של כל מילים אלו. ע"כ אחד תרגום מאת ר' יהודה גנוט נר"ו.

תן לחכם ויחכם-עוד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה <http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אם אתה מתעניין
בהגטים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל בעושים לשוניים

בכתובת: franklashon@gmail.com

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותגים ☺